

MONOSTORI TIBOR

Egy közép-európai dinasztia aranykora: a Forgáchok a 17. században

Folytatjuk a Nógrád megyéhez sok-sok szállal kötődő Forgách-családról szóló helytörténeti sorozatunkat. Nemrég felvillantottuk egy korábban alig ismert Forgách-fűt, Péter különleges életútját.¹ Ezúttal egy átfogóbb kérdésre kerestük a választ.

Shakítások és kiegyezések sodrásában

A Mohács utáni magyar történelem iránt érdeklődő olvasó az utóbbi években egy különleges, új szemlélettel ismerkedhetett meg a 17. század vonatkozásában. Ezt az időszakot hagyományosan „hosszú” évszázadnak nevezik, és politikatörténeti értelemben 1606-tól, a Bocskai-felkelés végétől számos Habsburg-ellenes felkelésen (Bethlen Gáborén, I. Rákóczi Györgyén, Thököly Imréén) át a Rákóczi-szabadságharc végéig, 1711-ig tartott.

A történetírás ezt az időszakot korábban, a 20. század közepétől függetlenségi küzdelmek, majd országegyesítési kísérletek sorozataként látta. Ma már jobban értjük, hogy mindkét szóhasználat pontatlan, sőt kifejezetten félrevezető. Függetlenségről a korabeli Európában még szó sem lehetett, és ebben a korabeli magyar politikai elit sem gondolkozott. A három részre szakadt ország egyesítése pedig azért nem lehetett lehetséges, mert az Erdélyi Fejedelemség ekkor az Oszmán Birodalom vazallusa volt.

A források tükrében a korabeli folyamatokat jobban modellezi az a koncepció, amelynek értelmében a magyar állam vezetői kompromisszumokra, a vallásszabadság és a rendek szabadságjogainak megőrzésére törekedtek, és ezt legtöbbször kifejezetten sikeresen tették. Így történt ez a fent említett küzdelmeket követő megegyezések során 1608-ban, 1622-ben, 1647-ben, 1681-ben és 1711-ben. Így, noha a kiegyezés szóról legtöbbszörnek az 1867-es év és az Osztrák-Magyar Monarchia létrejötte juthat eszünkbe, bátran használhatjuk ezt a fogalmat a 17. századra is: a kiegyezések évszázada.²

¹ Monostori Tibor: A Szent Korona őrzésétől a spanyol Habsburg Birodalom védelméig: ghymeszi Forgách Péter különleges karrierje. *Palócföld* 2020/1. sz.

² Bővebben ld. Pálffy Géza 2015. A szakítások és kiegyezések évszázada: a Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban. *Történelmi Szemle* 57: 1. 51–65.

A neves 16. századi elődök ivadékaiként a Forgách család itt bemutatott méltóságviselői, politikusai, birtokosai, kulturális mecénásai ennek az évszázadnak voltak aktív formálói. Először négy, kimagasló életpályát befutott vagy valamilyen okból különleges életű családtagra térünk ki részletesebben, hogy egyéni sorsukat összeköthessük ezekkel a zivataros évtizedekkel.

Érsekek, királyi tanácsosok, főispánok és tábornokok

Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek (1560–1615) életpályájára a bécsi császári udvar szövevényes politikai viszonyai közepette vetünk egy pillantást az 1600-as évek elején. Ezután unokaöccse, a fiatalon elhunyt Forgách (III.) Zsigmond (1616–1645), életét, halálát és az erdélyi fejedelemséggel kialakított bonyolult viszonyát mutatjuk be röviden az 1640-es évekből. Testvérére, Forgách Ádám országbíróra, nógrádi főispánra, hadvezérre (1612–1681) mint a magyarországi politika aktív alakítójára tekintünk az 1670-es évekből. Végül a 18. század elejére ugrunk, hogy kicsit közelebről megismerhessük Forgách Simon (1669–1730), a Rákóczi-szabadságharc tábornokának életpályáját.³

Forgách Ferenc a Bocskai-felkelést lezáró békét követő évben, 1607-ben lett esztergomi érsek és bíboros, és II. Rudolf császár királyi helytartója. Nem kis feladat jutott neki a haláláig hátralévő kevesebb, mint egy évtizedben. Nemcsak a Magyarországon visszaszoruló katolicizmust kellett megerősítenie (természetesen Habsburg- és pápai segítségével), de ekkor mérgesedtek el a közép-európai Habsburg-testvérágak közötti küzdelmek, és a német-római királyi cím betöltése is bizonytalanná vált.

A magyar rendi dualizmusban, azaz az uralkodó és a rendek között megosztott hatalom gyakorlásában kiemelkedően fontos nádori pozíciót evangélikusok töltötték be 1608-at követően. A protestánsok előretörése ellenére Forgách és püspöktársai mint az egyházi rend vezetői át tudták menteni a királyi tanácsban, a vármegyék vezetésében és a rendi önkormányzatiság-

Forgách Ferenc püspök

³ Ha a Forgách család egészéről szeretnénk tájékozódni, mindmáig egy évszázados kötet igazít el: Bártfai Szabó László 1910. *A Hunt-Pazman nemzetségbeli Forgách család története*. Esztergom.

ban betöltött pozícióikat. 1611-ben, a nagyszombati zsinattal pedig kezdetét vehette a katolikus megújulás, mégpedig az ellenreformáció egyik mérföldköve, a tridenti zsinat szellemében. A fontos alapok lerakása után munkáját számos téren utódja, Pázmány Péter esztergomi érsek vitte tovább és teljesítette ki.⁴

A nádor utáni legfontosabb világi méltóság, az országbíró 1610-től éppen egy Forgách, a katolikus (II.) Zsigmond (Ferenc testvére) lett, aki a halála előtti években aztán a nádori tisztséget is betöltötte. A Pálffy Katalinnal kötött házasságából született Forgách (III.) Zsigmond, aki alig harminc évet élt. Korai halála egy fényesnek induló életpályának vetett véget.

Zsigmond hét évig tanult a grazi jezsuita egyetemen és az egyik legképzettebb magyar katolikus ifjúként az 1630-as évek közepétől fényes jövőt várt rá. II., majd III. Ferdinánd császárok kamarása lett, amely tisztelet nemcsak címzetesen, de ténylegesen is betöltötte. Ez ritka kegynek számított. 1640-ben Ádám – testvérével együtt – grófi címet kapott. Alig 15 évesen lett főispán, halálakor Borsod és Szabolcs vármegye vezetője. Utóbbi tény egyben jól jelzi, hogy Zsigmondnak elsősorban az Erdélyi Fejedelemséggel szomszédos Felső-Magyarországon voltak birtokai. Számos alkalommal maga is járt Erdélyben.

A fiatal arisztokrata, ma úgy mondanánk, rosszkor volt rossz helyen. Amikor I. Rákóczi György fejedelem 1644 elején megindította hadait a Magyar Királyság ellen a harmincéves háború (1618–48) utolsó éveiben, Zsigmond birtokai és várai sorra kerültek a fejedelem kezére. Végül kénytelen volt átállni Rákóczihoz, mielőtt 1645-ben váratlanul elhunyt, pár hónappal a császár és a fejedelem közötti linzi béke megkötése előtt. Ha azt megéri, jó eséllyel rövidesen a Magyar Királyság legfőbb méltóságviselői közé emelkedhetett volna.⁵

⁴ A bíboros-érsek politikai pályájának utolsó éveire, néhány fontos mozzanatára ld.: Tusor Péter 2014. Pázmány Péter esztergomi érseki kinevezése. A Habsburg-, a pápai udvar és Magyarország az 1610-es évek derekán. *Századok* 148: 5. 1081–1110.

⁵ Zsigmondról egy új alap kutatás eredményei sokszorozták meg az ismereteinket: Szabó András Péter 2014. Egy felső-magyarországi katolikus főúr penge-élen. Forgách (III.) Zsigmond levelezése I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel (1644–1645). *Collectanea Sancti Martini. A Pannonbalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 2. 291–342.

Ez Zsigmond bátyjának, Ádámnak sikerült, aki ezekben az években (mint kassai kerületi és végvidéki főkapitány) maga is szembenézett Rákóczi seregeivel. Az ő karrierje tehát tovább ívelt 1645-öt követően, egészen az országbírói tisztségig, ám meglehetősen kacskaringósan. Így például többször sikertelenül indult a nádorválasztáson. Ezek már az Oszmán Birodalom utolsó nagy magyarországi hadjáratainak és az ellenreformáció felerősödésének az évei. Diplomáciai küldetéseken vett részt, az 1660-as évektől birtokain aktív ellenreformációs tevékenységet folytatott. Számos alkalommal hadat viselt az Oszmán Birodalom seregei ellen, így a nagyvezekényi csatában, 1652-ben. 1663-ban kénytelen volt feladni Érsekújvár várát, emiatt haditörvényszék elé került, de felmentették. Udvarhűségéhez nem férhetett kétség, és nem vett részt a Wesselényi-összeesküvésben sem.

Fiaának, Simonnak a pályájára kezdetben úgyszintén az udvarhűség és a gyors karrierépítés volt jellemző. Bécsben kapott udvari nevelést, a jezsuitáknál tanult. A későbbi császár és király, József barátja lett. Már 20 évesen borsodi (testvére, Ádám pedig nógrádi) főispán lett. 32 évesen tábornok, részt vett a visszahódító háborúkban és a spanyol örökösödési háborúban. Mindenkit meglepett, amikor 1704-ben (más tábornokokhoz hasonlóan) csatlakozott a kurucokhoz. Egyes források szerint közvetítési szándékkal a király és Rákóczi között, mások szerint önálló elhatározásból, menekülve a bécsi irigyei és ellenségei elől. A kuruc reguláris csapatok parancsnokaként, később kassai főkapitányként kapott feladatokat. Számos várát meghódított, máskor érzékeny vereségeket szenvedett (Koronc, Esztergom).

Erdélyi főparancsnoksága után, mivel nehéz természete, hadi elképzelései és parancsszegései miatt sok haragost szerzett, Rákóczi fejedelem 1706-ban fogságba vetette, ahonnan 1710-ben szabadult. Több nyelven olvasott, vallásos volt, több haditudományi művet és imádságot írt. A szatmári béke (1711) után Forgách Simon Rákócziékhoz hasonlóan emigrációba vonult. Magyarországi birtokait felosztották. Életútjának

Gróf gimesi és gácsi Forgách Ádám

utolsó állomásai Rodostó, majd Lengyelország voltak, francia évjáradékot kapott. Élete végéig tervezte a hazatérést.⁶

Protestáns vagy katolikus?

Az előzőekben számos, felekezethez kapcsolódó kérdéstről olvashatunk. A vallásszabadság kérdése, a protestáns-katolikus rendi küzdelmek mellett a protestáns erdélyi fejedelmek Habsburg-ellenes hadjáratai szintén erős felekezeti vonásokkal bírtak. A Forgách-család a lutheri reformáció kezdetétől szorosan nyomon követte a felekezeti erőviszonyokat. Többségük éppen a 17. század legelejére kötelezte el magát a katolicizmus mellett, és az okok között ott voltak a saját, jól felfogott anyagi és politikai érdekeik.⁷

Nem volt ez mindig így. Mohács után a Forgáchok jellemzően protestánssá (lutheránussá) lettek. A 16. század közepére egy jelentősebb katolikus családtagról, Ferencről tudunk, aki valószínűleg saját karrierje miatt döntött így: ekkoriban Oláh Miklós esztergomi érsek támogatta őt, mielőtt váradi püspök lett. A 16. század második felében megmaradt a protestáns irány, noha a dinasztia részéről folyamatosan erősödött a nyomás a katolizációra. Ennek ellenére éppen ezekben az évtizedekben sikerült a családnak az arisztokrácia soraiba lépnie.

A század végére tudatosult a családban, hogy elkerülhetetlenné vált a felekezetváltás. Forgách Ferencet, a későbbi esztergomi érseket már valószínűleg katolikusként neveltette apja, Simon. A másik fiút, (II.) Zsigmondot pedig a katolikus lengyel király, Báthory István udvarába küldte. A testvérek közül csak Miklós tanult protestáns egyetemen, a németországi wittenbergin.

Forgách (II.) Zsigmond

⁶ Forgách Simonról bővebben: Horváth István 2000. A szabálytalan ember. Gróf Forgách Simon (1669–1730) kuructábornok tanulságos életpályájának összefoglalása. *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* XXIV. Salgótarján, 9–23.

⁷ A téma friss összefoglalására ld. Benkő Gábor 2020. A reformáció és a Forgách család a 16–17. század fordulójáig. *Egyháztörténeti Szemle* 21: 1. 23–42.

1604 őszén került sor a család életének fontos mozzanatára: Zsigmond katolizált. A források a kulcsszerepet ebben a spanyol jezsuita Alfonso Carrillónak, Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem korábbi gyóntatójának és tanácsadójának tulajdonítják. Azt nem lehet eldönteni, hogy a váltásnak lelki okai voltak-e, vagy valamely hosszabb távra szóló politikai-anya-gi megfontolás állt mögötte. Elképzelhető, hogy ezek mind vegyesen, vagy ismeretlen, aktuálpolitikai (a Bocskai-felkeléssel kapcsolatos) tényezők járulhattak hozzá. Érdeemes megemlíteni, hogy nemcsak Zsigmond, de testvére, Ferenc is a katolizálás után nyerte el legfontosabb méltóságait.

A Nyugat vonzása

A Forgáchok 17. századi fénykora a keresztény Európa más részein is nyomot hagyott, miként természetesen a család is sokat szívott magába Nyugatról. A kiváló oktatást és kiképzést kapó Forgáchok szerte Európában megállták a helyüket. Állításaink alátámasztására elsősorban a hadügy, a művelődéstörténet és a diplomácia területéről hozunk példákat.

Az 1630-as években kis túlzással az egész kontinens megismerte két Forgách-tiszt és unokatestvér nevét: Miklósét és Péterét. Előbbi felső-magyarországi végvidéki és kerületi főkapitány volt és huszárezredes. Évekig közösen vezettek hadat a harmincéves háború hadszínterein. Több európai jelentőségű csatában vettek részt. Péter sokáig alezredesként szolgált, majd Miklós halála után, már ezredesként egyre nyugatabbra vonták. Éveket töltött el a Franciaországgal határos Habsburg-tartományokban, rendszeresen betörve Franciaországba, ahol csapataival nagy területeken portyázott. Egy neves burgundiai politikus és krónikás éber és kiváló hadvezérként mutatta be. Egy Antwerpenben keletkezett levél egy személyes találkozást követően rendkívül intelligens személyként látatta. Ennek írója a korabeli európai pamfletirodalom jelentős alakja, Mathieu de Morgues volt, aki az 1630-as években menekült Medici Mária francia királynéval együtt, annak káplánjaként Németalföldre Richelieu bíboros, francia első miniszter elől.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a „portyázások” a másik félnek óriási pusztulást és szenvedéseket okoztak – ez másmilyen nyomott hagyott számos országban. Európában egész esztendőket neveztek el a horvát-magyar huszárezredek pusztításairól. Németországban és Franciaországban olyan kőkeresztről és emléktábláról tudunk, amelyek a Magyar Királyság lovascapatai által elkövetett mészárlások áldozatainak állított emléket – ezek egy része bizonyosan Forgách Péter csapataihoz köthető. A

kor standardjai között ezek a tettek természetesen más megítélés alá estek, mintha a 21. században történtek volna, a teljes képhez azonban ezek is hozzátartoznak és kiemelendők.⁸

Európában másutt is találkoztak a Forgáchokkal vagy nevükkel. Ádám 1653-ban a regensburgi birodalmi gyűlésen vett részt. Forgách Ferenc érseki kinevezését gondos előkészítés és tárgyalássorozat előzte meg Rómában.

Különleges információkat tudhatunk meg a család tagjainak 17. századi könyvkatalógusaiból. Forgách (II.) Zsigmond halála után Szalánc várában írták össze 176 kötetes könyvtárát, amely kimagasló műveltségről és tájékozottságról tanúskodik. Forgách Ferenc 1614-ben több mint kétszáz kötetet rendelt Európa legfontosabb könyvpiacáról, Frankfurtból. Ez tartalmazza a számos egyházi kötet mellett a salamancai, azaz az egyik vezető európai jogtörténeti iskola képviselőinek írásait, valamint népszerű németalföldi és nápolyi szerzők munkáit. Az Újvilágról, matematikáról és a térképészet témakörében is rendelt kötetet. A bécsi császári udvarban és a pápai, velencei, spanyol Habsburg-diplomáciai körökben való forgolódását nemcsak ezek segítették, de egy svájci jogtörténész által írt dinasztiatörténet is.

Tudatos családépítés

A fentiekből talán világossá vált: a Forgách család 17. századi aranykora nem a véletlen műve volt. Generációk sorának gondos és előrelátó építkezése, anyagi és szellemi gyarapodása, politikai tájékozódása, nehéz életdöntései, az utódok tudatos neveltetése mind hozzájárultak ahhoz, hogy az arisztokrata család tagjaival a Habsburg-dinasztiának és a magyar rendi politikának is számolnia kellett. Egyes esetekben döntéshozó helyzetbe kerültek.

Ahhoz, hogy ezeket az életpályákat megfussák, a család tagjainak ekkoriban udvarhűnek kellett maradniuk. Forgách Simon példája mutatja, hogy amennyiben ezzel ellenkező döntés született, annak az egész család látta azonnal és évtizedekre hatóan kárát.

Helytörténeti sorozatunk következő részének célkeresztjébe a Forgách család és Nógrád megye, illetve tágabb értelemben Palócföld kapcsolatát helyezzük.

---

⁸ Péterről bővebben ld. Monostori Tibor 2019. Egy magyar arisztokrata Spanyol-Németalföldön a Flandriai Hadsereg szolgálatában. Forgách Péter koronaőr lovasezredének szerződötése 1637-ben. *Lymbus – Magyarságtudományi forrásközlemények*. Budapest. 157–174.